

İSMAİL ARAR

ATATÜRK'ÜN
HALKÇILIK PROGRAMI

2003
SA
7981

İSMAİL ARAR
Avukat

ATATÜRK'ÜN HALKÇILIK PROGRAMI

ve

Halkçılık İlkesinin Tarihçesi

1963

BAHA MATBAASI

İstanbul

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ İZMİR EKSPERİMAN İZMİR

03SA 7981

Bu kitap 1963 yılı Eylül ayı içinde İstanbul'da BAHA Matbaasında Bin adet basılmıştır.

ÖNSÖZ

Bu yıl 9 Eylül, Cumhuriyet Halk Partisinin kuruluşunun kırkıncı yılına rastlıyor.

Atatürk, 7 Aralık 1922 günlü bazı gazetelerde yayınlanan bir demeci ile barıştan sonra bir siyasi parti kurma arzusunda olduğunu ilân ederken bu partinin **halkçılık** ilkesine dayanacağını ve adının da **Halk Fırkası** olacağını açıklamıştı.

Halk idaresi, Halkçılık prensipi gibi deyimler Büyük Millet Meclisinin çalışmaya başlamasıyla birlikte sık sık kullanılır, üzerinde tartışılır konular olmuştur.

Atatürk, 1920 yılı Eylül ayında, **Halkçılık Programı** adı altında bir de broşür yayınlamıştı.

İnanıyoruz ki **Halkçılık**, Atatürk devrimlerinin sosyal yönünü belirten, ona gerçek kimliğini veren en önemli ilkedir.

Biz, Cumhuriyet Halk Partisinin kırkıncı kuruluş yıldönümünde, Atatürk'ün yüce adını bir kere daha anmak isteği ile onun çoklarınınca unutulmuş **Halkçılık Programı** adlı broşürünü gün ışığına kavuştururken **halkçılık** ilkesinin kısa bir tarihçesini de yapmak istedik.

Kızıltoprak, Ağustos 1963

INDEX

1. Die Bedeutung der ...
2. Die ...
3. Die ...
4. Die ...
5. Die ...
6. Die ...
7. Die ...
8. Die ...
9. Die ...
10. Die ...
11. Die ...
12. Die ...
13. Die ...
14. Die ...
15. Die ...
16. Die ...
17. Die ...
18. Die ...
19. Die ...
20. Die ...

HALKÇILIK İLKESİNİN
TARİHÇESİ

UNIVERSITÄT SACHSEN-ANHALT
LEIPZIG

ATATÜRK'ÜN HALKÇILIK PROGRAMI ADLI BROŞÜRÜ

ATATÜRK, Büyük Nutku'nda, Birinci Büyük Millet Meclisinde beliren, Meclisi çalışamaz duruma getiren ve bir takım hiziplerin doğmasına sebep olan fikir ayrılıklarını anlatırken :

“Bilmünasebe arzetmiştim ki, ilk Teşkilâtı Esasiye Kanunumuza, menşee teşkil eden 13 Eylül 1920 tarihli bir programı, Meclise takdim etmiştim. Bu programın, Mecliste 18 Eylülde okunan kısmından başka, buna da esas olmak üzere, Büyük Millet Meclisinin mahiyeti esasiyesini ve usulü idare hakkındaki noktai nazarları tesbit eden ve Meclisin küşadını müteakip kıraat ve kabul olunan takririmi de bu kısım ile beraber, Halkçılık Programı unvanı altında tab'ı ve neşretmiştim” (1) der.

16 - 17 Ocak 1923 gecesi, İzmit'te, İstanbul gazetecileriyle yaptığı görüşmede de, aynı konuya değindiği sırada :

“Meclisin ilk küşadı sıralarında benim uzun beyanatım vardır. O beyanatın nihayetinde hükûmetin teşkiline ve mahiyetine esas olmak üzere bir proje teklif etmiş idim... Bir az sonra bazı usuller, kanunlar, kaideler mevzuubahis edenler oldu. Hattâ bazılarının program hazırlamakta olduklarını bile işittim. Bunun üzerine arz ettiğim proje esaslarına göre bir program tesbit ettim. Halk

Programı (2) namı altındaki bu projeyi bir gecede tab' ettirdik, ertesi günü içtima eden zevata dağıttık (3) demektedir.

Atatürk'ün, içindekileri ve bastırılış sebep ve tarzını açıkladığı bu broşürün aslını bulup incelemek mümkün olmamıştır (4). Ancak, broşürün neleri kapsadığını Atatürk'ün Büyük Nutku'ndan yukarıya aynen aldığımız sözlerinden anlamak mümkündür.

Gerçekten, Atatürk, Büyük Millet Meclisinin 24 Nisan 1920 Cumartesi günü İkinci Toplantısında Mondros Mütarekesinden Meclisin açılmasına kadar geçen süre içindeki siyasî olaylar hakkında bilgi veren uzun bir nutuk (5) söyledikten sonra **"şimdi müsaade buyursanız bu dakikadan itibaren tâkib olunması lâzım gelen bazı noktai nazarları arzedeceğim ve mazbut olan bu nokati nazarı müsaade buyrulursa aynen okuyacağım"** diyerek hazırladığı önergeyi okumuş ve oya konulmasını istemiştir (6).

İşte, Halkçılık Programı adı altında yayınladığı broşürde yer alan birinci önerge budur. Metnini (Belge 1) başlığı altında sunduğumuz bu önergenin önemini belirtmek ve ne gibi teklifler getirdiğini açıklamak için uzun izahlar yapmaktan ise sözü Atatürk'e bırakmağı tercih ediyoruz. Atatürk diyor ki:

"Hükûmet teşkili hakkında teklif dermeyan etmeden evvel, hissiyat ve telâkkiyatı derpiş etmek zarureti vardı. Bu zarurete tâbi olmakla beraber maksadı mahfuz bulunduran teklifimi bir takrir hâlinde takdim ettim. Kısa bir münakaşa ile ve bazı itirazlara rağmen kabul olundu. Bu takriri bugün gözden geçirecek olursak, orada esaslî umdelerin tesbit ve ifade edilmiş olduğunu görürüz. Bu umdeleri, müsaade buyursanız, burada tebarüz ettirerek sayacağım :

- 1) — Hükûmet teşkili zaruridir.
- 2) — Muvakkat kaydiyle bir hükûmet reisi tanımak veya bir padişah kaymakamı ihdas etmek kabili tecviz değildir.
- 3) — Mecliste mütekâsif iradei milliyeyi, bilfiil mukadderatı vatana vazıulyet tanımak umdei esasiyedir. Türkiye Büyük Millet Meclisinin fevkinde bir kuvvet mevcut değildir.
- 4) — Türkiye Büyük Millet Meclisi teşrii ve icrai salâhiyetleri camidir. Meclisten tefrik ve tevkil edilecek bir heyet umuru hükûmeti rüy'et eder. Meclis reisi, bu heyetin de reisidir.

Hâtıra : Padişah ve Halife, cebir ve ikrahdan azâde olduğu zaman, Meclisin tanzim edeceği esasatı kanuniye dairesinde vaziyetini ahzeder.

Efendiler, bu esaslara müsteni tolan bir hükûmetin mahiyeti, sühuletle anlaşılabilir. Böyle bir hükûmet, hâkimiyeti milliyeye esasına müstenit halk hükûmetidir. Cümhuriyettir.” (7 ve 8).

Meclis ve onun seçtiği İcra Vekilleri Heyeti (9) Atatürk'ün teklif ettiği ilkeleri ilk günden uygulamaya başlamakla beraber bir taraftan da önerge incelenmek ve kapsadığı tekliflerin gerektirdiği kanun tasarısı hazırlanmak üzere Hukuku Esasiye Encümenine havale edilmişti. Komisyon, dört ay süren çalışmalarının sonunda **Büyük Millet Meclisinin Şekil ve Mahiyetine Dair Mevaddı Kanuniye** başlıklı sekiz maddelik kanun tasarısını meclise getirdi (1). Tasarının hayli uzun olan gerekçesi ve Meclis görüşmeleri gerek komisyonun, gerekse milletvekillerinden bir çoğunun padişah ve halife mevcut oldukça Büyük

Millet Meclisinin vaziyet ve mahiyetinin tabii olmadığı, amacının saltanat ve hilâfet makamını düşman tasallut ve tecavüzünden kurtarmak olup bunun gerçekleşmesine kadar geçici tedbirlerle memleketi idare yetkisine sahip olduğu inancında bulduklarını ortaya çıkarmıştı (11). Söylemeğe lüzum yoktur ki bu inanç Atatürk'ün görüşüne ve ortaya koyduğu ilkelere tam aykırı düşüyordu. Meclis 18 Ağustos 1920 günlü 52.ci toplantısının 2.ci oturumunda tasarının öncelik ve ivedilikle görüşülmesini kabul etti. Fakat, dört günlük görüşmeler sonunda, 22 Ağustos 1920 günlü oturumda tasarının tümü reddedildi (12). Meclis Tutanaklarının incelenmesi, Atatürk'ün, savunduğu prensiplere bu kadar aykırı bu tasarının görüşülmesi sırasında söz almadığını, sadece görüşmelerin geçtiği bazı oturumlara başkanlık ettiğini göstermektedir. Ancak, Meclis'teki bir beyanı, komisyon çalışmaları devam ederken Atatürk'ün de önergesi üzerinde, onu bir Anayasa tasarısı hâline getirmek için çalıştığını, Meclise sunmak üzere de en elverişli zamanı beklediğini göstermektedir. Gerçekten, Atatürk Millî Savunma Tşkilâtının kuvvetlendirilmesi için alınacak tedbirlerin bir gizli oturumda görüşülmesi hakkındaki bir önerenin müzakeresi sırasında, 12 Temmuz 1920 günlü oturumda, "... hangi prensibi koyabileceğimizi düşünmekle meşgul olalım. Zannedirim bugünkü mevcudiyetimizin mahiyeti asliyesi, milletin temayülâtı umumiyesini ısbat etmiştir, o da Halkçılıktır ve Halk Hükümetidir. Hükümetlerin halkın eline geçmesidir... İdareyi halka teslim etmek için çalışalım. O zaman bütün müşkilâtın bertaraf olacağına bendeniz kaniim. Ben bununla şahsan iştigal etmekteyim. Yakın zamanda bu noktai nazarımı ifade eden mütaleatımı Heyeti Âliyenize arzedeceğim" demiştir (13).

Hükümetin, **Halkçılık Programı** diye anılan (14) ve

18 Eylül 1920 günü Meclis'te okunan 13 Eylül tarihli **Teşkilâtı Esasiye Kanun Lâyihası**'nın Atatürk'ün bu çalışmalarının ürünü olduğu anlaşılmaktadır. **Halkçılık Programı** adlı broşüre alınan ikinci önerge de budur. (Bakınız: **Belge No. 2**)

Atatürk'ün kendi ifadesine göre "**Siyasî, içtimâî, idarî, askerî noktai nazarları telhis ve teşkilâtı idariye hakkındaki mukarreratı ihtiva eden bu program, Meclisin 18 Eylül 1920 günü içtimânda okunmuş, bu tarihten, dört ay geçtikten sonra takarrür eden ilk Teşkilâtı Esasiye Kanunu, bu programdan çıkmıştır.**" (15).

Programın incelenmesi aynı gün her şubeden (16) seçilecek üçer kişiden kurulu bir özel ve geçici komisyona havale edilmiş, başkanlığını İzmir Milletvekili **Yunus Nâdi (Abaloğlu)**, raportörlüğünü Burdur Milletvekili **İsmail Suphi (Soysalhoğlu)** nun yaptığı komisyon raporunun görüşülmesine 18 Kasım 1920 günlü oturumda başlanmıştır. Meclis müzakereleri iki ay sürmüş, bir çok tezlerin ve fikirlerin çarpıştığı hararetili görüşmeler sonunda (17) tasarı 20 Ocak'ta kabul olunarak 20 Ocak 1921 tarih ve 85 sayılı ilk Anayasa ortaya çıkmıştır (18).

II

HALÇILIK DEYİMİNİN ANLAMLARI

A TATÜRK, Halk İdaresi ve Halkçılık deyimlerini, her şeyden önce, **Cumhuriyet** kelimesi yerinde kullanıyordu.

Onun, daha İstanbul'dan çıkmadan önce düşündüğü ve Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz uygulamaya koyulduğu karar **Ata Yurdu** diye adlandırıldığı Anadolu'da ulusal egemenlik ilkesine dayanan, bağımsız bir Türk Devleti kurmaktan ibaretti.

O, ortaya çıkan millî mücadelenin, yabancı istilâsına karşı vatanın kurtuluşunu yegâne amaç saydığı hâlde, bu mücadele başarıya ulaştıkça, safha safha, ulusal egemenlik idaresinin bütün ilkelerini ve şekillerini gerçekleştirmesinin de tarihin mukadder gidişi olduğuna inanıyordu. Bu kararı gerçekleştirebilmek için **“Osmanlı hükümetine, Osmanlı padişahına ve müsliminin hâlifesine isyan etmek ve bütün milleti ve orduyu isyan ettirmek”** gerekiyordu.

Hükümdar ve hanedan, an’anevî alışkanlığı ile, tarihin bu kaçınılmaz gidişini hissettikleri için millî mücadelenin amânsız düşmanı olmuşlardı. Öteyandan, millet ve ordu, padişah ve halifenin hıyanetinden habersiz, o makama karşı asırların kökleştirdiği dinî ve türesel bağlarla bağlı, ona sâdik idi.

Bütün bu şartlar içinde, gelecek kararlar ve niyetler üzerinde fazla sözler ve açıklamalar girilen gerçek ve yakın mücadeleye hayâl mahiyeti verebileceği gibi, dış tehlikenin gözle görülür tesirlerinden müteessir olanlar arasında fikrî ve hissî bağlılık ve alışkanlıklarına aykırı değişikliklerden ürkeceklerin direnmesini (19) tahrik edebileceğinden tatbikatı bir takım safhalara ayırmak, olaylardan faydalanarak milletin hissini ve fikrini hazırlayıp kademe kademe yürüyerek hedefe ulaşmak gerekiyordu (20). İşte bu zorunlukların etkisiyledir ki Atatürk, Cumhuriyet idaresini kurmağı amaç edinen teklif ve önermelerinde ve onu savunan bütün sözlerinde Cumhuriyet kelimesi yerine, halk idaresi, halk hükümeti ve halkçılık deyimlerini kullanıyordu.

Ancak, aslâ şüpheye yer yoktur ki **Halkçılık**, Atatürk’ün sâdece Cümhuriyet kelimesini telâffuz etmemek yâni hakikî maksadını gizlemek için kullandığı bir deyim olmayıp aynı zamanda Türk toplumuna vermek istediği yeni sosyal ve ekonomik düzeni ifade için kullandığı bir tâbir idi.

III

B.M.M. NİN HALKÇILIK BEYANNAMESİ

BÜYÜK Millet Meclisi, 18 Kasım 1920 günü, Halkçılık Programı diye anılan Anayasa Kanunu tasarısını görüşmeğe başlarken özel komisyon raportörü Burdur Milletvekili İsmail Suphi (Soysallıoğlu), komisyon adına yaptığı konuşmada, memlekette en az yüz senedir sürüp giden kötü idareyi nedenleri ve örnekleriyle anlattıktan sonra Büyük Millet Meclisinin toplanması sebebini şöyle izah etmekte idi :

Biz burada esasen bir inkılâp için toplanmadık; esas itibariyle bir müdafaaî meşrua için toplandık. Cihanşümûl bir müdafaa için, hakkı hayatımızı, bütün dünya denizler gibi üzerimize gelse bile yine müdafaa için toplandık. Azim ve ısrarla toplandık. Fakat efendiler, burada toplandıktan sonra gördük ki bu memleketi zaafa sürükleyen yalnız tesvilâtı hariciye değildir.

Meclisi Âliniz müdafaa için toplanmış olmakla beraber bu memleketi, bu milleti yaşatmak için en iyi esas nerede ise onu bulmağa ve ledelhace her şeyde inkılâp yapmağa, her şey ve her şey yapmağa karar vermiştir. İşte hükûmetin halkçılık programı namı altında Meclisi Âlinize sevkettiği program bu fikirlerin mahsulüdür (21).

Soysallıoğlu sözlerine devamla :

Efendiler, hükûmetin bize gönderdiği halkçılık programı, birisi maksat ve meslek, birisi mevaddı esasiye, diğeri de idare namı altında üç kısma münkasem idi. Bunu

iki kısma ayırabiliriz: Birisi maksat ve meslek, diğeri mevaddı esasiye ve idariyedir. Maksat ve meslekte, birinci maddede Meclisi Âlinizin yemin ettiği ve esas teşekkülü teşkil eden gayeden bahseder. İkinci maddede, Türkiye Büyük Millet Meclisi emperyalizm ve kapitalizme düşman olarak ancak bunlarla mücadele sayesinde idare ve hakimiyetin hakikî sahibi olmak gayesine vâsıl olacağı kanaatını söyler.

Üçüncü maddede dahi: Yine orduya zarurî istinat-tan, sırf emperyalizm, kapitalizmle mücadele ederek kendisinin sahip olduğu orduyu yaşıtmaktan bahseder.

Dördüncü madde dahi: Yine halkın iktisadî bilcümle şüabatında naili refah olması esbabının istihsalinden bahseder.

Binaenaleyh, nazarı âlinizde taayyün eder ki, bu dört madde, ancak gayeleri gösterir ve kanuna sığar şeyler değildir. Belki programa sığar. Encümen bidayette bir program yapmak istedi. Fakat neticede böyle bir programın Meclisi Âlinizin yegân yegân bütün azâsı tarafından tasdik edilmesinin müteassir bir şey olduğunu gördü. Çünkü efendim bir program, bir fırka efradını cem'edebilir, kimin âmaline muvafık ise o imzalar. Halbuki, malûmu âliniz, bir mecliste efkâr cereyanları vardır. Meclis bir fırka değildir. Herkesin azamî, asgarî fikirleri vardır. Binaenaleyh, bir Meclis namına bir program yapmak doğru olmayacağı neticesi istihsal edildi. Onun için Hükûmetin program namı altında gönderdiğini biz size kanun şeklinde yolladık ve programın başında bulunan mevaddı esasiye, maksat ve meslek mevaddını ancak Büyük Millet Meclisinin vâsıl olacağı gayeleri gösterdiği için, bunu bir beyanat şeklinde neşre karar verdik, demektedir (22).

Meclis, hükümet teklifinin komisyonca bir beyanname hâline getirilen bu kısmını fıkra fıkra okuyarak aynen kabul ve ilâna karar vermiştir. Birinci Büyük Millet Meclisinin halkçılık anlayışını gösteren bu bildiri aynen şudur :

Emperyalist Devletlerin, Devlet ve Milltimizin hayatına açıkca kasdetmeleri neticesinde müdafaai meşrua için toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi, şimdiye kadar muhtelif vesilelerle sarahaten veya zımnen ilân ettiği maksat ve meslekini bir kere daha bütün cihana arz için şu beyannameyi neşreylemeğe lüzum görmüştür.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, millî hudutlar dahilinde hayat ve istiklâlini temin ve hilâfet ve saltanat makamını tahlis ahdiyle teşekkül etmiştir. Binaenaleyh hayat ve istiklâlini, yegâne ve mukaddes emel bildiği Türkiye halkını, emperyalizm ve kapitalizm tahakküm ve zulmünden kurtararak irade ve hâkimiyetinin sahibi kılmakla gayesine vâsıl olacağı kanaatindedir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, milletin hayat ve istiklâline suikast eden emperyalist ve kapitalist düşmanların tecavüzatına karşı müdafa ve bu maksada münafi hareket edenleri tedip azmiyle müesses bir orduya sahiptir. Emir ve kumanda salâhiyeti Büyük Millet Meclisinin şahsiyeti mâneviyesindedir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, halkın öteden beri mâruz bulunduğu sefalet sebeplerini yeni vesait ve teşkilât ile kaldırarak yerine refah ve saadet ikame etmeği başlıca hedefi addeder. Binaenaleyh toprak, maarif, adliye, maliye, iktisat ve evkaf işlerinde ve diğer mesailde, içtimaî uhuvvet ve teavünü hâkim kılarak, halkın ihtiyacatına göre tecaddüdât ve tesisatı vücade getirmeğe çalışacaktır. Bunun için de siyasî ve içtimaî umdelerini milletin ru-

hundan almak ve tatbikatta milletin temayülât ve an'anatını gözetmek fikrindedir.

Binaenaleyh Türkiye Büyük Millet Meclisi memleketin idarî, iktisadî, içtimai umum ihtiyacatına müteallik ahkâmı peyderpey tetkik ve kanun şeklinde tatbik mevkiine vazeylemeğe başlamıştır. Veminallüttevfik. 21 Teşrinievvel 1336. (23 ve 24).

IV

ATATÜRK'ÜN HALKÇILIK ANLAYIŞI

ATATÜRK, 1. Cihan Savaşından sonra ortaya çıkan diğer liderler gibi gerçekleştirmek istediği devrimin önceden nazariyesini yapmış, bunu bir kitapta toplayıp yayınlamış değildir.

Bu konuda kendisi der ki :

“Biz dahi, gayrikabili tatbik fikirleri, nazari bir takım taferruatı yaldızlıyarak, bir kitap yazabilirdik. Öyle yapmadık. Milletin, maddî ve manevî teceddüt ve inkişafatı yolunda, ef'al ve icraat ile akval ve nazariyata takaddüm etmeği tercih ettik.” (25)

Bu sebeple Atatürk'ün, genel olarak tarih ve dünya görüşünü, özellikle de hükümet ve halkçılık anlayışını öğrenebilmek için onun bütün sözlerini ve yazılarını incelemek ve bir de uygulamalarına bakmak gerekir.

Atatürk'e göre, “asırlardan beri Türkiye'yi idare edenler çok şeyler düşünmüşler; fakat yalnız bir şey düşünmemişlerdir : Türkiye'yi. Bu düşüncesizlik yüzünden Türk vatanının, Türk milletinin dıçar olduğu zararları ancak bir tarzda telâfi edebiliriz : O da artık Türkiye'de Türk'lerden başka bir şey düşünmemek.” (26).

Atatürk, sâdece Türk'ü ve Türkiye'yi düşünen siyasete **Millî Siyaset** adını verir. Ona göre "**Millîtimizin kavî, mes'ut ve müstakil yaşayabilmesi için, devletin tamamen millî bir siyaset takip etmesi ve bu siyasetin teşkilâtı dahiliyemize tamamen mutabık ve müstenit olması lâzımdır. Millî siyaset dediğim zaman, kastettiğim manâ ve edlül şudur : Hududu milliyemiz dahilinde, her şeyden evvel kendi kuvvetimize müsteniden muhafazai mevcudiyet ederek millet ve memleketin hakikî saadet ve umranına çalışmak.. Alelîtlak tûlü temeller peşinde milleti işgal ve ızrar etmemek... Medenî cihandan, medenî ve insanî muameleye ve mütekebil dostluğa intizar etmektedir.**" (27).

Bu siyaset, görüldüğü gibi, dış politikada memleketin gerçek gücüne dayanarak hayal mahsulü emeller peşinde koşmamağa; iç politikada da, egemenliği kayıtsız şartsız milletin eline verip, halkın saadet ve refahını sağlamağı gerektirir.

Esasen ona göre, "**Hükûmetin iki hedefi vardır : Biri milletin mahfuziyeti, ikincisi milletin refahını temin etmek. Bu iki şeyi temin eden hükûmet iyi, edemiyen fenadır.**" (28).

Atatürk, iç politikada amacının **halkçılık** olduğunu söylemiştir (29).

Halkçılığı da "**nizamı içtimaîsini sâyine, hukukuna istinad ettirmek isteyen bir mesleki içtimaî**" diye târif eder (30).

Atatürk, içinde bulunduğumuz devri **halk devri, halk devrini de ekonomi devri** olarak tanımlar (31).

"**Bir milletin doğrudan doğruya hayatile, itilâsile, inhitatile alâkadar ve münasebettar olan milletin iktisadiyatıdır. Tarihin ve tecrübenin tesbit ettiği bu hakikat, bizim millî hayatımızda ve millî tarihimizde de tamamen mütecellidir. Hakikaten Türk tarihi tetkik olunursa bü-**

tün itilâ ve inhitat ve esbabının bir iktisat mes'elesinden başka bir şey olmadığı anlaşılır. Tarihimizi dolduran bunca muvaffakiyetler, zaferler veyahut mağlubiyetler, izmihlâl ve felâketler, bunların kâffesi; vukua geldikleri devirlerdeki ahvali iktisadiyemizle münasebettar ve alâkadardır. Yeni Türkiyemizi lâyük olduğu mertebeye is'al edebilmek için behemehal iktisadiyatımıza birinci derecede ehemmiyet vermek mecburiyetindeyiz. Çünkü zamanımız tamamen bir iktisat devresinden başka bir şey değildir." (32).

Savaş meydanlarının bu muzaffer başkomutanı millet hayatında ekonominin işgal ettiği yerin önemini belirtmek için "Kılıçla fütihat yapanlar, sapanla fütihat yapanlara mağlup olmıya ve binnetice terki mevki etmiye mecburdurlar" yargısına varır (33).

Atatürk Türkiye halkını "ırk, din ve kültür bakımlarından birleşik, yekdiğerine karşılıklı hürmet ve fedakârlık hisleriyle dolu, mukadderat ve menfaatleri ortak bir toplum" (34) olarak kabul eder. Ancak, bu halk kütlesi içinde köylülere karşı pek üstün takdir hisleri besler (35).

V

HALKÇILIK İLKESİNE VERİLEN YANLIŞ ANLAMLAR

A TATÜRK'ün halkın kudret ve kuvvetini öven (36), onun refah ve saadetini isteyen ve Türkiye'nin gerçek sahibinin köylüler olduğunu belirten sözleri içeride ve dışarda, zaman zaman, yanlış tefsirlere yol açmıştır. Türk halkının uyanışını kendi çıkarları için zararlı görenler Anadolu'da başlayan millî hareketi bolşeviklik diye ilâna

yeltenmişler, bunu yaparken de Atatürk'ün, yukarıya al-
dığımız, sözlerine dayanmışlardır (37).

Oysaki, Rusya'da uygulanan bolşeviklikle Türk halk-
çılığı arasındaki benzerliğin neden ibaret olduğu bizzat
Atatürk tarafından gayet açık olarak belirtilmiştir :

“Biz memleket ve milletimizin mevcudiyetini ve is-
tiklâlini kurtarmak için karar verdiğimiz zaman kendi
noktai nazarlarımıza istinat ediyorduk. Hiç bir kimseden
ders almadık, hiç kimsenin muğfil mevoidine aldanarak
işe girişmedik. Bizim noktai nazarlarımız, bizim prensip-
lerimiz cümlece malûmdur ki bolşevik prensipleri değil-
dir ve bolşevik prensiplerini milletimize kabul ettirmek
için de şimdiye kadar hiç düşünmedik ve teşebbüste bu-
lunmadık. Bizim itikadımıza göre, milletimizin temini ha-
yat ve tealisi kendi kabiliyeti hazmiyesile mütenasip olan
noktai nazarlardır. Fakat, esas itibariyle tetkik olunursa
bizim noktai nazarlarımız ki halkçılıktır, kuvvetin, kudre-
tin, hâkimiyetin, idarenin doğrudan doğruya halka yeril-
mesidir, halkın elinde bulundurulmasıdır. Yine şüphe
yok ki bu dünyanın en kuvvetli bir esası, bir prensiptir,
elbette böyle bir prensip bolşevik prensipleriyle tearuz et-
mez. Vakıa bize milliyetperver derler... (38).

Prof. Gotthard Jaschke, Atatürk'ün zaman zaman kı-
zıla çalar (rotgefarbten) nutuklar söylemesini Rusları oya-
lamak, Türkiyedeki komünist propagandasını zararsız
hâle getirmek ve Batılılara karşı giriştiği savaş için ge-
reklî yardımı sağlamaktan ibaret üstün diplomatik kabi-
liyetleri ile izah eder (39).

Atatürk'ün Samsun'a çıktıkdan dört ay sonra Ame-
rikalı **General Harbord**'a söylediği şu sözler de onun bol-
şeviklik hakkındaki görüşünü hiç bir tefsire yol açmıya-
cak kadar kesin ve açık olarak gösterir :

“Bolşevizme gelince, yurdumuzda bu doktrin için her hangi bir zemin mevcut değildir. Çünkü gerek dinimiz ve âdetlerimiz, gerekse içtimai teşkilâtımız onun bize mal edilmesine tamamiyle gayrı müsaiddir. Türkiyede ne büyük kapitalistler vardır, ne de milyonlarca san’atkâr ve işçi. Diğer taraftan bir toprak davâsı ile de karşı karşıya değiliz. Nihayet içtimai noktai nazardan dinî prensiplerimiz bizi bolşevizmin kabulüne mecbur bırakacak şekilde değildir. Türk milleti, eğer icap ederse, onunla mücadele-ye hazırdır.” (40).

VI

ATATÜRK HALKÇILIĞININ İKİ BELİRLİ VASFI

A TATÜRK, Türk halkçılığının birinci önemli vasfı olarak onun **milliyetperver** olmasını göstermiştir (41).

Atatürk’ün halkçılık anlayışının ikinci özelliği sınıf ayırımı ve tahakkümü esasına dayanmayıp, sosyal sınıfların eşit haklar içinde yaşamalarını savunmasındadır :

“Bence bizim milletimiz yekdiğerinden çok farklı menafi takip edecek ve bu itibarla yekdiğerleriyle mücadele hâlinde buluna gelen muhtelif sunûfa mâlik değildir. Mevcut sınıflar yekdiğerinin lâzım ve melzumu mahiyetindedir.” (42).

VII

CUMHURİYET HALK PARTİSİNİN KURULUŞU

A TATÜRK, Halkçılık ilkesine dayanan, Halk Fırkası adında bir siyasi parti kurmak niyetini ilk def’a 6 Ara-

lık 1922 günü **Hâkimiyeti Milliye, Yenigün** ve **Ögüt** gazetelerine verdiği bir beyanat ile açıklamıştı (43).

Atatürk, bu demecinde, esaret zincirlerinden kurtulmak için çekilen fedakârlıkları hatırlattıktan sonra milleti bu duruma düşüren gerçek sebeplerin dış düşmanlardan çok içinde bulunduğumuz cehalet, taassup, ekonomik gerilik ve yoksulluk olduğunu belirtiyor, gelecekte aynı tehlikelerle karşılaşmamak için yegâne çarenin milletçe elbirliği ile ve plânlı olarak çalışmak gerektiğine işaretle bütün aydınları kurulacak partinin programı üzerinde görüşlerini bildirmeğe çağırıyordu. Kendisi de, bu demecinin yayınlanmasından kırk gün sonra, kuracağı yeni parti hakkında halkı aydınlatmak ve fikirlerini öğrenmek için uzun bir yurt gezisine çıkıyordu (44).

Birinci Büyük Millet Meclisi de 1 Nisan 1923 günü, seçimin yenilenmesine karar vererek, dağılmıştı.

Atatürk yeni seçim dolayısıyla, Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti adına, 8 Nisan 1923'de bir bildiri ve ona ekli olarak **Dokuz Umde** diye anılan bir program yayınlamıştı (45).

İkinci Büyük Millet Meclisi için yapılan seçimde Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyetinin adayları oybirliği ile seçilmişlerdi. Seçim çevrelerinden Ankara'ya gelen milletvekilleri Halk Partisinin kuruluşu ile ilgili görüşmelerde bulunmak üzere 7 Ağustos 1923'de toplanarak önce Atatürk'ün Kurtuluş Savaşının başından toplantı gününe kadar Müdafaai Hukuk hayatının evrelerini anlatan uzun ve etraflı izahatını dinlemişler, sonra da parti tüzüğü üzerinde görüşmelere başlamışlardı. 7 Ağustos toplantısı, Halk Partisi adına yapılan ilk toplantı oldu. Bu toplantılar 9 Eylül'e kadar sürdü. Bu tarihte parti tüzüğü kesin olarak kabul ve bu suretle Halk Partisi resmen kurulmuş oldu (46).

HALKÇILIK İLKESİNİN HALK PARTİSİ PROGRAMI İÇİNDE YER ALMASI

HALKÇILIK ilkesinin Halk Partisinin programı içinde nasıl formüle edildiğini görmeden önce parti programının bazı özelliklerini belirtmek isteriz.

Atatürk'ün "Biz dahi gayrı kabili tabdik fikirleri, nazari bir takım teferruatı yaldızlıyarak, bir kitap yazabilirdik. Öyle yapmadık, Millet'in, maddî ve manevî teceddüt ve inkişafatı yolunda, e'âl ve icraat ile akval ve nazariyata takaddüm etmeği tercik ettik." şeklindeki sözlerini yukarda zikretmiştik.

Atatürk bu sözleri, Dokuz Umde'yi yetersiz bulanlara ve "Halk Fırkasının programı yoktur" diyenlere cevap olmak üzere söylediği gibi (47) parti programının **o priori**, nazari ilkelere dayanmayıp, hayattan çıkma olduğu değişik kimseler tarafından bir çok def'a ifade edilmiştir (48).

Halk Partisi programının doktrine ait bu özelliği yanında, şekle ait ikinci bir özelliği de başlangıçta onun **Nizamname (= Tüzük)** ile birlikte oluşu idi. Başka bir deyimle, Cumhuriyet Halk Partisinin Tüzüğünden ayrı bir programı yoktu, programa ait maddeler tüzükte gösterilmişti (49).

Büyük Millet Meclisinin İkinci Dönemine Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adayı olarak seçilen milletvekillerinin 9 Eylül 1923 günü kabul ettikleri 104 maddelik Cumhuriyet Halk Partisi Nizamnamesi'nin Umumî Esaslar başlığını taşıyan ilk yedi maddesi programa ait olup bunlardan 2. ci maddede halkçılık ilkesini şöyle ifade ediliyordu :

"Halk Fırkası nazarında halk mefhumu, her hangi bir sınıfa münhasır değildir. Hiç bir imtiyaz iddiasında bu-

lunmıyan ve umumiyetle kanun nazarında mutlak bir müsavatı kabul eden bütün fertler halktandır. Halkçılar, hiç bir ailenin, hiç bir sınıfın, hiç bir cemaatin, hiç bir ferdin imtiyazlarını kabul etmiyen ve kanunları vazetmekteki mutlak hürriyet ve istiklâli tanıyan fertlerdir.”

Partinin, Atatürk'ün Büyük Nutku'nu söylediği **İkinci Büyük Kongresi** «15 - 20 Ekim 1927» (50) bu tüzüğü kısmen değiştirdi. Programa ait maddeler gene tüzük içinde yer alıyordu. Bu maddelerde Cumhuriyet Halk Partisinin cumhuriyetçi, halkçı ve milliyetçi olduğu söyleniyor, ikinci maddede de partinin devlet ve millet işlerinde din ile dünyayı tamamen birbirinden ayırmayı amaç edindiği açıklanıyordu.

Ayrıca, Kongre kapanırken yayınlanan **Genel Başkanlık Bildirisi'nin** başlangıcında “Cumhuriyet Halk Fırkası cumhuriyetçi, lâik, halkçı ve milliyetçidir ve milletin iktisadî menafiiini temin etmeyi birinci derecede haizi ehemmiyet addeder. İşbu esasat fırkamız için bütün siyasetinde ve bütün kanunların vaaz ve tathikatında hâkimdir.” deniliyordu (51).

Cumhuriyet Halk Partisinin tüzüğünden ayrı ilk programı **1931 Kurultayı** tarafından kabul edildi (52). Maddeleri birbirini takip eden numara sırası ile değil, fakat her bölüm içinde ayrı sıra numarası altında yazılmış olan bu programın **Methal** başlıklı bölümünde;

«Cumhuriyet Halk Fırkasının programına temel olan ana fikirler, inkılâbımızın başlangıcından bugüne kadarki faaliyet ve tathikatta aşikârdır.

Bundan başka bu fikirlerin başlıcaları fırkanın 1927 senesinde Büyük Kongrece de kabul olunan nizamnamesinin umumî esaslarında ve aynı kongrece tasvib edilen **Umumî Reisliğin Beyannamesinde** ve **1931 Büyük Millet**

Meclisi intihabı münasebetiyle neşredilen beyannamede tesbit olunmuştur.

Yalnız bir kaç sene için değil, istikbale de şâmil olan tasavvurlarımızın ana hatları burada toplu bir halde yazılmıştır.”

deniliyordu (53).

Parti programının esaslarını kapsadığı belirtilen bu belgelerden ilk ikisinin konumuzla ilgili parçalarını yukarıda anmıştık. Atatürk'ün C.H.P. Genel Başkanı sıfatıyla, parti adaylarını ilân ederken 20 Nisan 1931 günü yayınladığı bildirisinde ise :

“Esasen hep beraber üzerinde yürüdüğümüz yol mâlumdur. Mesai ve faaliyet tarzımızın esasları fırkamızın programında ve bilhassa dört sene evvel Büyük Kongremizin tasvibine iktiran eden umumî riyasetin program beyannamesinde vazıhtır. Son senelerdeki icraatımızla bu umumî riyaset beyannamesi muhteviyatı karşılaştırılırsa dört sene evvel millete yapabileceklerimizi arzettiğimiz mes'eleler üzerinde ne kadar ciddî çalışıldığı ve azamî derecede muvaffak olunduğu kolaylıkla görülür.

Bizim bugün yeniden millete hatırlatmayı faydalı gördüğümüz esas noktalar şunlardır :

1 — Cumhuriyet Halk Fırkasının cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, lâik ve inkılâpçı vasıfları onun değişmiyen bariz mahiyetidir. Bu mahiyeti şu noktalar izah eder :

A) — Millî mefkûreye sâdık kalmak,

B) — Milletın irade ve hâkimiyetini, devletin vatan-
daşa ve vatandaşın devlete karşılıklı vazifelerinin hakkile ifasını tanzim yolunda kullanmak,

C) — Ferdî mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber - mümkün olduğu kadar az zaman içinde - milleti refaha ve memleketi mamuriyete erdirmek için milletin umumî ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerle bilhassa iktisadî sahada devleti fiilen alâkadar ve faal kılmak.

2 — Türkiye Cumhuriyeti halkını ayrı ayrı sınıflardan mürekkep değil ve fakat ferdî ve içtimaî hayat için işbölümü itibariyle muhtelif mesai erbabına ayrılmış bir camia telâkki etmek esas prensiplerimizdendir.

A — Çiftçiler, B — Küçük san'at erbabı ve esnaf,

C — Amele ve işçi, D — Serbest meslek erbabı, E — Sanayi erbabı, F — Tüccar ve G — Memurlar, Türk camiasını teşkil eden başlıca çalışma zümreleridir. Bunların her birinin çalışması diğerrinin ve umumî camianın hayat ve saadeti için zarurîdir. Fırkamızın bu prensiple istihdaf ettiği gaye sınıf mücadelesi yerine içtimaî intizam ve tesanüt temin etmek ve birbirini nakzetmeyecek surette menfaatlerde ahenk tesis eylemektir. Menfaatler, kabiliyet, marifet ve çalışma derecesile mütenasip olur." deniyordu (54).

Üçüncü Kurultay tarafından kabul edilen programın halkçılık maddesi ise şu idi :

"İrade ve hâkimiyetin kaynağı millettir. Bu irade ve hâkimiyetin devletin vatandaş ve vatandaşın devlete karşılıklı vazifelerinin hakkiyle ifasını tanzim yolunda kullanılması Fırkaca büyük esastır.

Kanunlar önünde mutlak bir müsavat kabul eden ve hiç bir ferde, hiç bir aileye, hiç bir sınıfa, hiç bir cemaate imtiyaz tanımıyan fertleri halktan ve halkçı olarak kabul ederiz." (55).

Dördüncü Kurultayca kabul edilen programda ilk ilk def'a olarak **Kemalizm** kelimesi kullanılıyordu. Prog-

ramın önsözünde **“Partiye esas olan bütün bu prensipler Kemalizm yoludur”** deniyordu. Bu suretle Atatürk'ün daha 1 Aralık 1921 tarihinde türk siyasal rejiminin gerçek karakterini izah ederken **“Biz benzememekle ve benzetmemekle iftihar ederiz. Çünkü biz bize benziyoruz”** diye ifade etmeğe çalıştığı rejimin adı **Kemalizm** olarak konmuş bulunuyordu. Programın halkçılık ilkesi de 1931 seçim beyannamesinden mülhem bir şekilde kaleme alınmıştı ki bu şekil, ufak tefek ibare ve ifade değişiklikleri ile bugüne kadar muhafaza edildi.

ATATÜRK'ÜN HALKÇILIK PROGRAMI

BELGE : 1

24.4.1920 günlü önerge

“Bu günkü müşkül vaziyet içinde vatani tehlikei inhilâl ve izmihlâlden kurtarmak için ittihazı lâzımgelen tedabir bittabi heyeti muhteremelerine aid olacaktır. Ancak bu hususda da kendi tetkikat ve malûmatımıza istinad eden kanaatlerimizi Meclisi Âlinize arz etmeği faydeli addetmekteyiz. Gerek hukuku esasiye kavaidine gerek tarihdeki emsali adideye ve gerek zamanımızda aynı şeraiti elime içinde maruzu inhidam kalmış olan milletlerin teşkil ettiği ibreti müessireye nazaran memleketi inkisam ve inhilâlden kurtarmak için derhal kuvayi umumiyei milliyeyi esaslı teşkilât ile tevhid etmekten başka çare yoktur. Bunun şekli ne olmak lâzım gelir? İşte mesele buradadır.

Gayri meşru ve gayri mesul kuvvetlerin tahakkümüle kuvayi devleti tevhide imkân bulunsa dahi bunun temadisi kabil olmadığını bilirsiniz. Esasen Meclisi Âlinizin mevcudiyeti de evvelemerde meşruiyet ve mesuliyet esaslarının milletçe vacibülmüraat görüldüğüne en büyük delildir. Binaenaleyh Meclisi Âlinizde tekâsüf eden iradei âliyei milliyeye istinad etmek suretile meşruiyet ve kanuniyetini ve yine heyeti muhteremenizde tecelli eyleyen vicdanı milletin muhakemesine merbut bulunmak cihetile de mesuliyetini takdir ve tesbit edecek bir kuvvetin idarei umur etmesi zaruridir, bu kuvvetin şekli tabiisi ise bir hükûmettir.

Hükümet teşkilâtının şekli esasisi gayri mesul bir Reisi Hükümette tesbit edilen noktai tevazüne istinaden kuvvei teşriye vazifesile mükellef bir heyeti murakabe ile vazifede devamı bu heyetin inzimamı itimadına mütevakkıf bir kuvvei icraiye ve bu kuvvei icraiye ve zaifi milliyeye göre taksim ve tensikinden ibirattır. Bu şekilde kuvvai icraiye Reisi Hükümet tarafından müntahap ve kuvvei teşriyenin itimad ve muvafakatine müstened bir kuvvettir ki, hilâfet ve saltanat makamının tahlisine muvaffakiyet hâsıl olduktan sonra Padişahımız ve Halifei müslimin Efendimiz her nevi cebir ve ikrahdan âzade ve tamamile hür ve müstakil olarak kendini milletin ağışu sadakatında gördüğü gün Meclisi Âlinizin tanzim edeceği esasatı kanuniye dairesinde vazı muhterem ve mübeccelini ahzeder.

Meclisi Âliniz murakıp ve müdekkik mahiyetinde bir Meclisi mebusan değildir. Binaenaleyh yalnız teşri ve taknin ile vazifedar olarak mesul bir mevkiden mukadderatı milliyeyi nezaret altında bulunduracak değil, bilfiil onunla iştiğal edecektir. Nitekim fevkalâde ahval içinde bütün milletler bu prensipleri terkederek ya kuvvei teşriyeyi tatil edib icra heyetlerine fazla salâhiyetler bahşederler veyahut bütün milletin ârayı umumiyesine müracaatla ittihazı mukarrerat eyerler. Biz ittifakı cümhura her kuvvetten ziyade salâhiyet bahşeden islâmiyet esasatını nazarı dikkate alarak Meclisi Âlinizi kâffeı umuru millette doğrudan doğruya vazülyed tanımak taraftarıyız.

Bu umdei esasiye kabul edildikten sonra daima Meclisi Âlinizin heyeti umumiyesi teferruatı umura kadar filen tedkik ve müzakere imkânını bulamayacağından heyeti muhteremenizden tefrik ve tevkil edilecek azanın Hükümet teşkilâtı hâzırasına nazaran icab eden taksimi

mesai esasına göre memur edilmesi ve her birinin ayrı ayrı ve müştereken Heyeti Umumiye huzurunda mesul olması temini maksada kâfidir. Bu halde Meclisi Âlinize riyaset edecek zatın Meclisi Âlinizi temsil etmesi itibarile tevdiî umur edilen azayı muhtermeden mürekkep heyete de riyaset etmesi ve Meclisi Âliniz namına vazî imzaya ve tasdiki mukarrerata salâhiyattar olması ve icraya aid mesailde diğerk azayı muhtereme gibi heyeti umumiye nezdinde tamamen mesul olması zaruridir. Bu şekilde Heyeti İcraiye Meclisi Âlinin tasvibile tevkil edilecek ve heyeti umumiyeye karşı mesul olacak azayı muhtermeden ibaret olacak ve hatta isimleri de (Vekil) tesmiye edilecektir. Reis olacak zat vakia ağır bir mesuliyet altında bulunacaktır. Çünkü Heyeti İcraiye ve vekiller ile heyeti muhteremeniz arasında bütün mesuliyet evvel emirde kendisine râci ve bu mesuliyet hem Meclisi Âlinizdeki hem Heyeti Vekiledeki riyaset makamının ikisine birden sâridir .

Milletin intihab ettiği heyeti teşriye ile muvazenetini Hükümet riyaseti makamının teşkil ettiği noktai vadedte bulur. Hükümet teşkilâtının bu kuyudu esasiyesine göre içinde bulunduğumuz buhrana ve memleketimizin ahvali hususiyesine nazaran bizim için kabili tatbik olup olmadığını düşünmek mecburiyetindeyiz.

Bizim bu zemindeki tedkikat neticesinde hasıl ettiğimiz kanaate göre idarenin bu şeklini mahzurdan sâlim görmemekteyiz. Çünkü Devleti Osmaniye diğerk her hangi bir devlet gibi hükümdaranın nüfuzu cismanisi etrafında müteşekkil değildir. Makamı saltanat aynı zamanda makamı hilâfet olmak itibarile Padişahımız Cümhuri islâmın da reisidir. Mücahedatımızın birinci gayesi ise saltanat ve hilâfet makamlarının tefrikını istihdaf eden düşmanlarımıza iradei milliyenin buna müsaid olmadığını

göstermek ve bu makamatı mukaddeseyi esareti ecnebi-yeden tahlis ederek ulüemrin salâhiyetini düşmanın tehdid ve ikrahından azade kılmaktır. Bu esasa göre Anadoluda muvakkat kaydile dahi olsa bir hükûmet reisi tanımak veya bir padişah kaymakamı ihdas etmek hiç bir suretle kabili cevaz değildir.

Şu halde reissiz bir hükûmet vücade getirmek zarureti içindeyiz. Halbuki bir noktai vahdette tevazün etmeyen kuvayi devletin ahengi mesaisini idameye dahi imkân yoktur. Diğer taraftan her hangi bir makama kuvayi devlet ve milleti tevhid ve tevzin salâhiyeti bahş ederek o makamı gayri mesul tanımak mucibi felâkettir. Halifenin bile mesuliyetini esas olarak kabul etmiş olan islâmiyetin böyle sureti tesviyelere müsaid olamayacağı aşikârdır.

Bu müşkül ve yekdiğerile telifi imkânsız esasat içinde durüdiraz tedkikat icra ederek nihayet islâmiyetin şeraiti esasiyesine müracaatla Meclisi Âlinizde teksif edilmiş olan ve bütün cümhuru islâmın da müzaheret ve muvafakatine mazhar bulunan iradei milliyeyi bilfiil mukadderatı vatana vaziülyed tanımak umdei esasiyesini kabul ediyoruz. Azayi muhteremenin, bu noktai nazar hülâsatan tamim olunarak, intihabına delâlet olunması ve salâhiyeti fevkalâde kaydile intihab edilmiş bulunmaları ve müntehiblerin de teksir ve tevsî olunması, esas itibarile bu umdenin milletce de tamamen kabul edilmiş olduğuna delildir. Binaenaleyh Meclisi Âliniz, haiz olduğu salâhiyeti fevkalâdeye binaen karşısına çıkacak bir kuvvei icraiyeiyi yalnız mürakabe etmek ve mesaili hayatiyei millet üzerinde böyle bir heyetle mücadeleyle mecbur kalmak gibi vaziyeti hazıranın mütehammil olamayacağı mahdud bir vazifei teşriye ile değil, idarei umumiyei milleti filen deruhde ve selâmeti memleket ve hilâfeti bizzat temin

ve müdafaa vazife ve salâhiyetile teşekkül etmiştir ve artık Meclisi Âlinizin fevkinde bir kuvvet mevcud değildir.

İşte memleketimizin şimdiye kadar geçirdiği buhrandan, felâketlerden, kâh Avrupayı taklid etmek, kâh idarei umuru devleti şahsî noktai nazarlara göre tanzim ve tensika çalışmak, kâh kanunu esasiyi bile ihtirasatı şahsiyeye bazice eylemek gibi pek elim neticelerini gördüğü basiretsizliklerden hâsıl olan intibahı umumiye tercüman olduğumuz itikadile şu müşkil ve buhranlı devri tarihinin mücahedatını bu yolda tensik etmek tarafdarıyız. Bittabi hüküm Heyeti muhteremelerininindir. Yalnız maruz olduğumuz inhilâl tehlikesine ve umuru devlet ve milletin uzun müddettenberi mercisiz kaldığına tekrar nazarı dikkati celbederek bilüzum nazariyat arasında devam edecek münakaşatın fena idarelerden daha ziyade suitesirat tevliid edeceğini arz etmeği de vazifei hamiyet icabı görüyorum. Cenabıhak muvaffakiyet ihsan etsin âmin.”

BELGE : 2

13 Eylül 1920 tarihli program

TEŞKİLATI ESASİYE KANUNU LÂYİHASI

Büyük Millet Meclisi Riyasetine

Heyeti Vekilenin siyasî, içtimâî, idarî, askerî noktai nazarlarını telhis ve teşkilâtı idariye hakkındaki mukareratını ihtiva eden programı Büyük Millet Meclisine takdim ediyorum. İşbu esasata müsteniden tanzimi iktiza eden kanun lâyhalarının dahi derdesti takdim olduğu maruzdur.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

Maksat ve Meslek

1 — Türkiye Büyük Millet Meclisi, hududu millisi dahilinde temini hayat ve istiklâl ve tahlisi makamı hilâfet ve saltanat ahidile teşekkül eylemiştir.

2 — Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, hayat ve istiklâlini kurtarmağı yegâne maksadı ve gaye bildiği halkı, emperyalizm ve kapitalizm tahakküm ve zulmünden tahlis ederek idare ve hâkimiyetinin hakikî sahibi kılmakla gayesine vâsıl olacağı itikadındadır.

3 — Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, milletin hayat ve istiklâline suikast eden emperyalist ve kapitalist düşmanların tecavüzatına karşı müdafaa ve haricî düşmanlarla tevhibi mesai edip milleti iğfal ve ifsada çalışan dahilî hainlerin tedibi için orduyu tarsin etmeği ve onu istiklâli millinin müttekâsı bilmeği vecibe addeder.

4 — Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti halkın maruz bulunduğu avamili sefaleti izale ile esbab ve veaiti saadet ve refahını temin etmeği umdei esasiye ve binaenaleyh toprak, maarif, adliye, iktisat ve alelûmum içtimâî mesailde asrın icabına ve halkın hakikî ihtiyacına göre muktazi teceddüdat ve tesisatı vücude getirmeği başlıca vazife addeder. Ancak, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti gaye ve maksatlarını temin için bilcümle mesai ve icraatında millet ve memleketin maruz bulunduğu fiilî tecavüzat ve ifsadata karşı milletin vahdet ve tesanüdünü halele ve müdafaa ve mücadele kuvvet ve kudretini nakiseye uğratmaktan ehemmiyetle tevakkî eder. Siyasî, içtimâî, umdelerini milletin ruhundan almağa atfî ehemmiyet eden Büyük Millet Meclisi Hükûmeti bu umdelerin tatbikatında milletin temayülât ve ihtiyacatı hakikiyesini nazarı dikkatte bulundurur.

Mevaddı esasiye

5 — Hilâfet ve saltanat makamının tahlisine muvafakiyet hâsıl olduktan sonra Padişah ve Halifei müslimin kavanini esasiye dairesinde mevkii muhterem ve mübeccelini ahzeder.

6 — Hâkimiyet bilâkaydü şart milletindir. Usulü idare, halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müsteniddir.

7 — İcra kudreti ve teşri salâhiyeti milletin yegâne ve hakikî mümessili olan Büyük Millet Meclisinde tecelli ve temerküz eder.

8 — Türkiye Halk Hükûmeti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur. Ve (Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti) unvanını taşır.

9 — Büyük Millet Meclisi, vilâyetler halkınca reyîâm ile müntehap azadan mürekkeptir.

10 — Büyük Millet Meclisi azasının miktarı her elli bin nüfusta bir aza olmak itibarile tertip olunur.

11 — Büyük Millet Meclisinin intihabı iki senede bir kere icra olunur. İntihap olunan azanın azalık müddeti iki seneden ibaret olup fakat tekrar intihap olunmak caizdir. Büyük Millet Meclisi âzasının her biri kendini intihap eden vilâyetin ayrıca vekili olmayıp umum milletin vekilidir.

12 — Büyük Millet Meclisi her sene teşrinisani iptidasında bilâ davet içtima eder.

13 — Büyük Millet Meclisi azası her mebdei içtimadan itibaren dört ay sonra Büyük Millet Meclisine ait kâffei hukuk ve salâhiyeti haiz olmak ve gelecek devrei içtimaiyeye kadar hali içtimai muhafaza etmek üzere her vilâyetten asgarî birer aza bulunacak surette içlerinden sülüsünü reyi hâfi ile tefrik eder.

14 — Bilûmum kavanin vaz ve tadili, feshi ve muaheadat ve sulh akti ve ilânı harp Büyük Millet Meclisinin cümlei hukukundandır.

15 — Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti inkişam eylediği devairi kanunu mahsusu mucibince intihapgerdesi olan vekiller vasıtasile, reisinin tahtı riyasetinde

olarak, idare eder. Azayi mütebakiye icraî hususat için vekillere veçhe tayin ve ledelhace bunları tebdil eder.

16 — Ordu münhasıran Büyük Millet Meclisinin ordusudur. Emrû kumanda salâhiyeti Büyük Millet Meclisinin şahsiyeti mâneviyesinde olup emrû kumandaya müteallik umur erkânı harbiyei umumiye vekâleti tarafından tedvir olunur.

17 — Büyük Millet Meclisi Reisi aynı zamanda İcra Vekilleri Heyetinin de reisidir. Meclis reisi sıfatile Meclis namına vazı imzaya ve tasdiki mukarrerata salâhiyettardır.

Idare

18 — Türkiye, coğrafi vaziyet ve iktisadî münasebet noktai nazarından vilâyetlere, vilâyetler kazalara münkasem olup kazalar da nahiyelerden tereküp eder.

Vilâyet

19 — Vilâyet umuru mahalliyede şahsiyeti maneviye ve muhtariyeti tammeyi haizdir. Siyaseti hariciye ve dahiliye, umuru askeriye, beynelmilel münasebatı iktisadiye ve Hükûmetin tekâtifi umumiyesi ile menafii birden ziyade vilâyata şamil hususat müstesna olmak üzere Büyük Millet Meclisince vazedilecek kavanin mucibince bilûmum umuru maarif, sıhhiye, iktisadiye, ziraiye, nafia, ve muaveneti içtimaiyenin tanzimi idaresi (Vilâyet meclislerinin) salâhiyeti dahilindedir.

20 — Vilâyet meclisleri, beş bin nüfusta bir aza itibarile ve reyîâm ile vilâyet halkınca müntehap azadan mürekkeptir. Vilâyet meclislerinin devairi intihabiyesi, Büyük Millet Meclisinin devrei intihabiyesi kadardır. Müddeti içtimaiyeleri senede iki aydır.

21 — Vilâyet meclisi azası meyanından bir reis ile dört azadan teşekkül etmek üzere bir heyeti idare intihap eder. Salâhiyeti icraiye daimî olan işbu heyete aittir.

22 — Vilâyette Büyük Millet Meclisinin vekil ve mümessili olmak üzere vali bulunur, vali Büyük Millet Meclisi Hükûmeti tarafından tayin olunup vazifesi Hükûmetin umumî ve müşterek vezâifini rüyet etmektedir. İdarei mahalliyeye karşı vaziyet ve vazifesi yalnız murakabeden ibarettir.

Kaza

23 — Kaza yalnız bir idareî ve inzibatî cüzü olup şahsiyeti maneviyeyi haiz değildir. İdaresi Büyük Millet Meclisi Hükûmeti tarafından mansup ve valinin tahtı emrinde bir kaymakama mevdudur.

Nahiye

24 — Nahiye hayatı hususiyesinde haizi muhtariyet bir şahsiyeti maneviyedir.

25 — Nahiyenin bir meclisi, bir idare heyeti ve bir de müdürü vardır.

26 — Nahiye meclisi nahiye halkınca reyiam ile müntehap azadan tereküp eder.

27 — İdare heyeti veya nahiye müdürü nahiye meclisi tarafından intihap olunur.

28 — Nahiye meclisi salâhiyeti kazaiye, iktisadiye ve Maliyeyi haiz olup bunların derecatı kavanini mahsusa ile tayin olunur.

28 — Nahiye meclisi salâhiyeti kazaiye, iktisadiye ve Maliyeyi haiz olup bunların derecatı kavanini mahsusa ile tayin olunur.

29 — Nahiye bir veya bir kaç köyden mürekkep olduğu gibi bir kasabada bir nahiyedir. Bir veya müteadit köyün birleşmesinden hâsıl olan nahiyeye (Divan), bir kasabanın teşkil ettiği nahiyeye (Belde) namı verilir.

Müfettişi umumîlik

30 — Vilâyetler iktisadî ve içtimaî münasebetleri itibarile birleşerek müfettişi umumîlik mıntıklarını vücude getirirler.

31 — Müfettişi umumîlik mıntıklarının umumî surette asayişinin temini ve bilûmum devair muamelâtının teftişi ve müfettişi umumîlik mıntığındaki vilâyetlerin müşterek işlerindeki ahengin tanzimi vazifesi müfettişi umumîlere mevdudur.

KAYNAKLAR ve NOTLAR

- (1) — Nutuk, s. 424.
- (2) — Gerek Atatürk'ün Nutku'ndaki ifadesinden, gerekse bu konuda Meclis'te geçen görüşmelerden doğrusunun Halkçılık Programı olduğu anlaşılmaktadır.
- (3) — *Milliyet*, 13 Aralık 1929, Yıl 4, Sayı 1377.
- (4) — Halkçılık Programı adlı broşür Ankara'da Milli Kütüphanede dahi yoktur. Ancak, Milli Kütüphanenin alfabetik fişlerinde onu ararken, adına bugüne kadar yayınlanan Atatürk Bibliyografyalarında rastlamadığımız, Halkçılık konusu ile ilgili, başka bir kitabı incelemek fırsatını bulduk. Künyesi şudur: **Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin bir hitabesi. Halkçılık, Halk Hükûmeti, Hâkimiyet bilâkaydüşart Milletindir. Türkiye Büyük Millet Meclisinin 2 Kânunuevvel 1337 celsesinde Hey'eti Vekilenin vazife ve mes'uliyeti hakkındaki teklifin müzakere ve münakaşası münasebetiyle irad olunmuş ve dört saat devam etmiştir.** Ankara, 1338-1340, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, 65+8 s. Atatürk'ün bu broşüre konu olan nutku için Bk.: *Söylev ve Demeçler*, C.I, s. 182-214.
- (5) — Nutkun metni için Bk.: *Zabıt Ceridesi*, C.I, s.8-30 veya *Söylev ve Demeçler*, C.I, s.11-57. Nutkun hazırlanışı ile ilgili bilgiler için Bk. *Yunus Nâdi (Abalıoğlu), Ankara'nın İlk Günleri*, s.112 ve dvm. İstanbul, 1955, Sel Y.
- (6) — *Zabıt Ceridesi*, C.I, s. 30-32 veya *Söylev ve Demeçler*, C.I, s.57-60.
- (7) — Nutuk, s.313-314.

- (8) — Prof. İlhan Arsel'e göre "Bu takriri ve bu takirde yer alan esasları kabul etmekle Büyük Millet Meclisi, daha ilk ândan itibaren, belki de farkında olmayarak milli hâkimiyet esasına müstenit bir halk hükûmeti sistemini ve daha doğrusu Cumhuriyet rejimini kabullenmiş oluyordu." Bk.: Türk Anayasa Hukuku, Ankara, 1959, s.56.
- (9) — İlk İcra Vekilleri Heyeti 2 Mayıs 1920 günü seçilmiş, Meclisin açılmasından bu tarihe kadar hükûmet işleri Meclis Başkanına yardımcı olarak seçilen geçici İcra Encümeni tarafından yürütülmüştür. Bu konularda fazla bilgi için Bk.: Dr. Tarık Zafer Tunaya, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin kuruluşu ve siyasî karakteri, İst.Ü.Hk.Fk.Mecmuası, C.XXIII, S.3-4, s.227-247.
- (10) — Zabıt Ceridesi, C.III, s.280-283.
- (11) — Nutuk, s. 404-405.
- (12) — Zazıt Ceridesi, C.III, s.378-387.
- (13) — Zabıt Ceridesi, C.II, s.255.
- (14) — Tasarının Meclis'deki müzakeresi sırasında ondan bir çok milletvekilleri Halkçılık Programı diye bahsettikleri gibi Komisyon Raportörünün ağzında dahi adı Halkçılık Programıdır. Bk.: Zabıt Ceridesi, C.V, s.363.
- (15) — Nutuk, s. 406. Tasarı için Bk.: Zabıt Ceridesi, C.IV, s. 179-181.
- (16) — Büyük Millet Meclisi, İzmit Milletvekili Sırrı (Bellioğlu) nun 8 Temmuz 1920 günlü oturumda görüşülüp kabul edilen önergesi gereğince, milletvekillerinin, Osmanlı Meclisi Meb'usasında olduğu gibi mutâd komisyondan başka beş şubeye ayrılmalarını kabul etmişti. Bu karar gereğince milletvekillerinin şubelere seçilmesi 10 Temmuz 1920 günü kur'a ile yapılmıştır. Her şubede kimlerin bulunduğu hakkında Bk.: Veysel Genya - Türkiye Büyük Millet Meclisinin 25 nci Yıl Dönümü Anış Albümü. 23 Nisan 1945. Ankara, T.B.M.M. Basımevi, s.101-121.
- (17) — 1924 Anayasası hakkındaki Meclis görüşmeleri ayrı bir kitap hâlinde yayınlandığı hâlde (Bk.: Dr. Şeref Gözübüyük ve Zekâi Sezgin - 1924 Anayasası hakkındaki Meclis Görüşmeleri, Ankara, 1957, Ankara Üni.SBF. İdarî

İlimler Enst. Y. XVI+477 s.) 1921 Anayasasına ait Meclis görüşmeleri Tutanak Dergilerinde kalmıştır. Oy-saki, yeni Türk Devletinin kuruluşunda hâkim olan görüşleri ve Birinci Büyük Millet Meclisinde çarpışan fikirleri öğrenmek bakımından bunların incelenmesinde büyük fayda vardır.

- (18) — 20 Ocak 1921 tarih ve 85 sayılı bu ilk Anayasanın metni için Bk.: **Dr.A.Şeref Gözübüyük ve Dr. Suna Kili - Türk Anayasa Metinleri. Tanzimattan bugüne kadar.** Ankara, 1957, Ankara Üni. SBF. İdari İlimler Enst. Y. s.85-87. 85 inci sahifenin dipnotunda Meclis görüşmelerini kapsayan Tutanak Dergilerinin cilt ve sahife numaraları da belli edilmiştir.
- (19) — Bu direnenler arasında sâdece padişah ve hanedan mensupları değil ileri gelen Osmanlı devlet ricâlinin pek çoğu da vardı. Atatürk Nutku'nda **Sâdriâzam Ali Rıza Paşa'nın Harbiye Nazırı Ahmet İzzet Paşa'ya "Cumhuriyet yapacaklar, Cumhuriyet"** diye bağırdığını (Nutuk, s. 167) söyler. **Kâzım Karabekir, Ahmet İzzet Paşa'nın** aynı endişe içinde olduğunu gösteren bir mektubunu yayınlamıştır. (Bk.: **İstiklâl Harbimiz**, s. 1079-1080 ve 1091.) Atatürk'ün en yakın ideal arkadaşlarından bazıları dahi Cumhuriyetin ilânı kararını hazmedememişlerdir. Bu konuda tafsilât için Bk.: Nutuk, s. 572 ve dvm.
- (20) — Nutuk, s. 9-11.
- (21) — Zabıt Ceridesi, C.V, s.364.
- (22) — Zabıt Ceridesi, C.V, s.365.
- (23) — Zabıt Ceridesi, C.V, s.369 ve dvm.
- (24) — Bildirinin görüşülmesi sırasında **Karesi (= Balıkesir) Milletvekili Hasan Basri (Çantay)**, komisyon sözcüsü tarafından cevaplandırılması isteği ile, şu soruyu sormuştur: "... Emperyalizm ve kapitalizm zulmünden kurtararak diyor. Maksat, harici emperyalizm ve kapitalizm midir, yoksa dahili de bunun içinde mündemiç midir?" Bu soruya komisyon sözcüsünün verdiği karşılık şudur: "Biz alelîtlak emperyalizm aleyhindeyiz. Emperyalizm nereden gelirse gelsin. Kendimiz emperyalist değiliz ve emperyalistlerin âleti de olamayız. Kapitalizm mes'ele-

sine gelince; kapitalizm zulmü nerede câri olursa olsun aleyhindeyiz." Bk: Zabıt Ceridesi, C.V, s.371-372.

- (25) — Nutuk, s.515.
- (26) — Başkomutanlık Meydan Savaşının İkinci Yıldönümü dolayısıyla 30 Ağustos 1924 günü Dumlupınar'da yaptığı konuşmadan. Bk.: Söylev ve Demeçler, C.II, s.182.
- (27) — Nutuk, s.312.
- (28) — 16 Mart 1923 tarihinde Adana Türk Ocağında çiftçilerle yaptığı konuşmadan. Bk.: Söylev ve Demeçler, C.II, s.122.
- (29) — Büyük Millet Meclisinin İkinci Toplanma yılını açarken, 1 Mart 1921 günü söylediği nutuktan. Bk.: Söylev ve Demeçler, C.I, s.161.
- (30) — Bakanlar Kurulunun göre vve yetkisi hakkındaki kararın teklifi münasebetiyle, 1 Aralık 1921 günü B.M.M. de söylediği nutuktan. Bk.: Söylev ve Demeçler, C.I, s.191.
- (31) — 17 Şubat 1923 günü İzmir İktisat Kongresini açarken söylediği nutuktan. Bk.: Söylev ve Demeçler, C.II, s.107.
- (32) — Aynı nutkundan, aynı yer, s. 99-100.
- (33) — Aynı nutuk, aynı yer, s.102.
- (34) — B.M.M. nin Üçüncü Toplanma yılını açarken. 1 Mart 1922 günü söylediği nutuktan. Bk.: Söylev ve Demeçler, C.I, s.215.
- (35) — "...Türkiyenin sahibi hakikisi ve efendisi, hakiki müstahsil olan köylüdür. O halde, herkesten daha çok refah, saadet ve servete müstahak ve elyak olan köylüdür. Binaenaleyh, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin siyaseti iktisadiyesi bu gayei asliyeyi istihsale mâtuftur." Sözü geçen nutkundan, aynı yer, s.219.
B.M.M. de, 2 Kasım 1922 gün ve 308 sayılı heyeti umumiye kararı ile "Millet, şahsi hükümler ve saray halkı ve etrafının sefahati esası üzerine müesses bir saltanat yerine asıl halk küntlesinin ve köylünün hukukunu himaye ve saadetini tekeffül eden bir Halk Hükümeti idaresi tesis ve vâz etmiş" olduğunu ilân etmiştir. Bk.: 18 No.lu notta adı geçen eser, s.90.
- (36) — Atatürk, bu konuyla ilgili, IV.cü paragrafta görülen sözlerinden başka **Vox populi, vox dei** şeklindeki lâtince tâbirin aynen tercümesi olan **Halkın sesi, Hakkın sesidir** sözünü de İzmir İktisat Kongresini açarken irad ettiği nutukta söylemiştir.

(37) — Konuyla ilgisi ve bir devrin siyasi düşünce tarihini aydınlatması bakımından **Yakup Kadri (Karaosmanoğlu)** nun, bu tür yanlış anlamalara karşı yazdığı, **İkdam gazetesinin** 4 Mart 1922 günlü nüshasında yayınlanan diğer bir nutku münasebetiyle başlıklı başyazısından bazı parçaları alıyoruz :

T.B.M.M. Reisinin Şûralar Hükûmeti Ankara mümessiline hitaben irat ettiği nutuk, içirimizde ve dışarımızda icrayı faaliyet eden bir kısım bedbahtlar tarafından gene bir çok suitefsirlere uğrayacak... Geçenlerde bir arkadaşımız **Mustafa Kemal Paşa'nın** gittikçe sola meylettiğini söylüyordu. Malûmdur ki sol, parlamento istilahında sosyalizmi, hele son zamanlarda doğrudan doğruya komünizmi tazammun eder. **Mustafa Kemal Paşayı** komünizme meyyal gösteren şey her hâlde onun **B.M.M. de irat ettiği** son nutku olmasa gerektir. Zira bu nutukta siyaseti dahiliyenin üssülharekesini köylünün menafini temin etmekte bulunduğunu söyleyen ve açıktan açığa "bu mülkün sahibi hakikisi köylüdür" diyen bir hükümet reisinin idare prensiplerinde hafif bir komünizm veya bolşevizm şemmesi sezmeği biz nihayet fazla bir vehmæ, fazla bir endişeye hamledebiliriz. Bir heyeti içtimaiyede köylü sınıfının, yâni çiftçinin faikiyet kazanması küçük arazi sahiplerinin mülkiyet haklarını tahkimden başka nasıl bir netice verebilir? Halbuki komünizm haddi zâtında büyük arazi sahiplerinin aleyhinde olduğu kadar küçük arazi sahiplerinin de aleyhindedir. Hatta diyebiliriz ki en ziyade bunların aleyhindedir. Zaten **Türkler** niçin bolşevizmi kabul edemezler denildiği vakit verilecek yegâne cevap da budur. Çünkü **Türkler** ziraatçı bir millettir. Bu millet küçük arazi sahiplerinden müteşekkildir. Sanayi yoktur ve amele sınıfı henüz teşekkül etmemiştir... Bütün bu hakikatları **Avrupa** bizden daha iyi biliyor ve bolşevizmin **Anadolu** topraklarında neş'vünemâ bulamayacağını pek alâ idrak ediyor. Onun için aramızdaki bazı vehamların **Anadoludan** akseden şu söz veya bu hareket dolayısıyla "Aman Allahım. Şimdi de bolşevik olmağa kalkıştılar" diye feryada, figana başlaması bir nev'i faydasız şirretlikten başka bir manâyı tazammun edemez. **Mustafa Kemal Paşa Rusya Şûralar Hükûmeti** ile **T.B.M.M.**

hükümetini yekdiğerine bağlıyan rabitanın fikrî bir rabita olmaktan ziyade ne dereceye kadar siyasi bir rabita olduğunu, Rusyanın Ankara sefirine hitaben irat ettiği nutukta kâfi bir vuzuh ile anlatıyor, diyor ki : "Bundan üç sene evvel Türkiye halkı da kıyam ve isyana lüzum ve mecburiyet hissetti. Bu millet dahi mevcudiyeti ve istiklâli müstevliler tarafından duğarı tecavüz olduğunu görmüştü. Lâkin şimdi itiraf etmek mecburiyetindeyim ki bu kıyam ve isyan vukû bulduğu dakikada biz, Rusyada olduğu gibi, emperyalizmle kapitalizmin manâsını düşünmemiştik. Yalnız mevcudiyetimizi tehdit eden kuvvetleri irak ediyorduk. Vaziyet inkişaf ettikten sonra bizi de tehdit eden kuvvetlerin Rusyada inkılâba sebebiyet veren kuvvetler olduğu anlaşıldı." Bundan bir kaç ay evvel, gene Mustafa Kemal Paşa'nın bir hitabesi münasebetiyle yazdığım bir makalemde söylediğim gibi Rus bolşevizm hareketi ile Türk milli hareketi ancak bu iki millet bir düşman karşısında bulunduğu içindir ki birbirine karışmış gibi görünüyor. Yoksa haddizâtında ne emelde, ne de o emele vüvûl için kullanılan vesaitte birlik vardır..." Bk.: Yakup Kadri, Ergenekon, Birinci Kitap, İstanbul, 1929, s.156-160.

- (38) — Zabıt Ceridesi, C.III, s.189.
- (39) — Gotthard Jaschke, Neues zur russisch-türkischen Freundschaft von 1919-1939, Die Welt Des İslams, C.VI (Yeni Seri), S.3-4, s.209.
- (40) — Aynı inceleme, s.208-209.
- (41) — Zabıt Ceridesi, C.III, s.189.
- (42) — 30 Ocak 1923 günü İzmir'de gazetecilerle yaptığı konuşmadan. Bk.: Söylev ve Demeçler, C.II, s.82. 7 Şubat 1923 günü Balıkesir'de Paşa Camii minberinden irat ettiği hitabede aynı konuyu daha etraflı bir şekilde izah etmiştir. Bk.: Söylev ve Demeçler, C.II, s. 97. Aynı zamanda Bk.: C.H.P. Dördüncü Büyük Kurultayında Recep Peker'in söylevi. Ankara, 13.5.1935, s.9-11.
- (43) — Sözü geçen gazetelerin 7 Aralık 1922 günlü sayılarında çıkan bu beyanatın metni için Bk.: Söylev ve Demeçler, C.II, s.46-48.
- (44) — Bu seyyahat süresi içinde söylediği nutuklar için Bk.: Söylev ve Demeçler, C.II, s.50-99.

- (45) — Bildiri ve Dokuz Umde için Bk.: C.H.P. 25 Yıl. 1923-1948. Ankara, 1948. Ulus B., s. 12-14.
- (46) — C.H.P. nin kuruluş ve gelişimi ile ilgili olaylar hakkında daha fazla bilgi için, yukarıda anılandan başka, şu eserlere başvurulabilir :
- 1 - **Yirmi Yıl İçinde Cumhuriyet Halk Partisi. C.H.P. nin 20 nci Yılı münasebetiyle yayınlanmıştır.** Ankara, 1943, Ulus B. 31 s.
 - 2 - **Cumhuriyet Halk Partisinin Tarihçesi.** İstanbul, 1962, C.H.P. İstanbul İl İdare Kurulu Y. 15 s.
 - 3 - **C.H.P. 39. Yıldönümü.** 9.9.1962, ? . 39 s.
 - 4 - **Dr. Tarık Zafer Tunaya, Türkiyede Siyasî Partiler,** İstanbul, 1952, s. 557-605.
- (47) — Nutuk, s.515-516.
- (48) — Örneğin, Akçuraoğlu Yusuf "Programın heyeti umumiyesi bilhassa hayattan çıkma olması itibariyle, yani kabli (a priori) olarak tanzim edilmiş nazari bir şey olmamak itibariyle, kanaatimca fevkalâde kıymettardır. Çünkü, münderiç mevaddan bir kısmı zaten fiilen yapılmış, bir kısmı da tatbikatta yapılmaktadır, diğer bir kısmının da yüksek anketler neticesi olduğunu biliyoruz" demiştir. Bk.: C.H.P. Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları, 10-18 Mayıs 1931, İstanbul, Devlet M. s.25. Hasan Fehmi (Ataç) aynı görüşü başka bir tarzda ifade etmektedir. Bk.: Aynı yer, s. 42. Aynı konuda **Recep Peker**'in görüşü şudur : "C.H.F. programı her hangi bir gün oturulup yazılmış bir eser değildir. O, fırkanın bütün ömrü boyunca yapılmış ana işlerin ve söylenmiş ana prensiplerin teşkil ettiği kaldeler üzerine bina edilmiştir. Dünyanın yeni hayat telâkilerile memleketimizin hususiyetleri göz önünde tutularak hâlin ve istikbalin ihtiyaçları da derpiş olunmuş ve vatan işleri hakkında vatandaşın bütün esas düşüncelerine cevap olacak prensipler programımıza konmuştur. Bk.: C.H.F. Programının izahı mevzuu üzerine konferans. 1931, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, s.4-5.
- (49) — Bundan dört yıl evvel yazılı programımız yoktu, Nizamname vardı. Ana prensiplerimiz kısaca orada yazılı idi. Biz herşeyden önce yazı sonra iş değil, önce iş sonra yazıyı tercih ettik." Bu sözler **Recep Peker**'indir. Bk.:

C.H.P. Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası,
9-16 Mayıs 1935, Ankara, Ulus B. s.49.

- (50) — **Tarihî Sivas Kongresi Cumhuriyet Halk Partisinin Birinci Büyük Kongresi** addolunmaktadır. Atatürk, gerek İkinci (1927), gerekse Üçüncü (1931) Kurultayları açarken söylediği nutuklarda bu hususu özenle belirtmiştir.
- (51) — **Cumhuriyet Halk Fırkası Büyük Kongresi, 1927, Ankara Büyük Millet Meclisi M. s.37-40.** Bu bildirin Türk demokrasi tarihi bakımından pek önemli gördüğümüz bir özelliği tek dereceli seçim sisteminin amaç olarak ilân edilmiş olmasıdır: “**Fırkamız intihabatı umumiyyede bir dereceli intihap usulünü tahakkuk ettirmeği gaye addeder... Ne kadar zamanda bu neticenin elde edileceğini tâyin etmeğe imkân yoktur. Ancak Fırkamız bunu mümkün olan haddi azâmide tâcil etmeğe çalışacaktır.**”
- (52) — Üçüncü Kurultay görüşmeleri için Not 48’de adı geçen esere bakınız.
- (53) — **C.H.F. Nizamnamesi ve Programı, Ankara, 1931, T.B.M.M. Matbaası, s.29.**
- (54) — **Ayin Tarihi, C.25, Sayı 86 (Mayıs 1931), s. 7560-7561.**
- (55) — Not 53’de belirtilen broşür, s.31.

KAYNARLAR ve NOTLAR BÖLÜMÜNDEKİ KULLANILAN KISALTMALAR

B	=	Basımevi
Bk	=	Bakınız
C	=	Cilt
dvm	=	Devamı
Enst	=	Enstitüsü
Fk.	=	Fakültesi
Hk.	=	Hukuk
M	=	Matbaası
Nutuk	=	Atatürk'ün C.H.P. İkinci Kurultayında söylediği Nutuk. Verilen sahife numaraları Milli Eğitim Bakanlığınca 1938 yılında bir cilt olarak yaptırılan baskısına aittir.
S	=	Sayı
s	=	Sahife
SBF	=	Siyasal Bilgiler Fakültesi
Söylev ve Demeçler	=	Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü tarafından üç cilt olarak bastırılan Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri adlı kitabın birinci baskısı.
Üni	=	Üniversitesi
Y	=	Yayınları
Zabıt Ceridesi	=	Birinci Büyük Millet Meclisine ait Tutanak Dergisi. 1940 yılından başlayarak yapılan ikinci baskısı kullanılmıştır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	3
BİRİNCİ BÖLÜM : Halkçılık İlkesinin Tarihçesi.									
I) — Atatürk'ün Halkçılık Programı	adlı broşürünün	konusu	7
II) — Halkçılık deyiminin anlamları	11
III) — B. M. M. nin Halkçılık Beyannamesi	13
IV) — Atatürk'ün Halkçılık anlayışı	16
V) — Halkçılık ilkesine verilen yanlış anlamlar	18
VI) — Atatürk Halkçılığının iki belirli vasfı	20
VII) — Cumhuriyet Halk Partisinin Kuruluşu	20
VIII) — Halkçılık ilkesinin Halk Partisi Programı içinde	yer alması	22
İKİNCİ BÖLÜM : Atatürk'ün Halkçılık Programı adlı broşürü.									
I) — 24 Nisan 1920 günlü önerge	28
II) — 13 Eylül 1920 günlü program	33
KAYNAKLAR ve NOTLAR									39
KISALTMALAR									47

03 SA 7981

ULB Halle

3/1

000 281 00X

Fiatı 5 lira.

